

АДМІНІСТРАТИВНЕ, ФІНАНСОВЕ ТА ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 340.131.6:342.51:342.52

**ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО ТИПУ
В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ**

Лук'янець Д. М.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри державно-правових дисциплін
Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна

Анотація: статтю присвячено використанню методу типології у дослідженнях юридичної відповідальності. За допомогою методу теоретичної типології обґрунтовується виділення в межах юридичної відповідальності чотирьох її типів, а саме відповідальності конституційного, судового, адміністративного та автоматичного типів. Припущення про існування юридичної відповідальності конституційного типу перевіряється шляхом аналізу Конституції України та виділення відповідних нормативних конструкцій.

Ключові слова: юридична відповідальність; теоретична типологія; емпірична типологія; типологія юридичної відповідальності; юридична відповідальність конституційного типу.

Аннотация: статья посвящена использованию метода типологии в исследованиях юридической ответственности. При помощи метода теоретической типологии обосновывается выделение в пределах юридической ответственности четырех ее типов, а именно ответственности конституционного, судебного, административного и автоматического типов. Предположение о существовании юридической ответственности конституционного типа проверяется путем анализа Конституции Украины и выделения соответствующих нормативных конструкций.

Ключевые слова: юридическая ответственность; теоретическая типология; эмпирическая типология; типология юридической ответственности; юридическая ответственность конституционного типа.

Annotation: the article is devoted to the usage of the typology method in the investigation of legal liability. With the help of the method of the theoretical typology it was justified the separation of four types of legal liability, namely the responsibility of constitutional, judicial, administrative and automatic nature. The assumption concerning the existence of the legal liability of the constitutional nature is verified by means of the analysis of the Constitution of Ukraine and separation of corresponding normative constructions.

Key words: legal liability; theoretical typology; empirical typology; the typology of legal liability; the legal liability of the constitutional nature.

Юридична відповідальність є одним із фундаментальних правових явищ, без якого неможливо взагалі уявити собі існування права як нормативної системи. Причому чим більш складними стають суспільні відносини, що піддаються правовому регулюванню, тим яскравіше проявляється роль юридичної відповідальності в цьому процесі. Численні обмеження, у межах яких доводиться жити і працювати сучасній людині, обумовлюють необхідність існування ефективно працюючої системи забезпечення дотримання цих обмежень, часто за допомогою примусових засобів. Одним з елементів такої системи і є юридична відповідальність.

Спроби скласти більш менш реальне уявлення про юридичну відповідальність з урахуванням усієї різноманітності її проявів часто наштовхуються на дві істотні перепони. Перша постає перед представниками науки теорії права у вигляді недостатнього розуміння практичних аспектів юридичної відповідальності, а друга - перед представниками галузевих наук, коли особливості того чи іншого галузевого виду юридичної відповідальності починають механічно переноситись на юридичну відповідальність у цілому.

Подолати ці перепони можна за рахунок абстрагування від вузькогалузевих підходів до оцінки юридичної відповідальності і коректного використання методів наукового пізнання, за допомогою яких можна систематизувати знання про відповідне юридичне явище. І одним з таких методів є метод типології. Отже, метою статті є розгляд можливостей методу типології для систематизації знань про юридичну відповідальність, а також розгляд одного з типів юридичної відповідальності, а саме відповідальності конституційного типу.

Типологія – це метод наукового пізнання, в основі якого лежить поділ систем об'єктів і їх згрупування за допомогою узагальненої, ідеалізованої моделі або типу. Типологія використовується з метою порівняльного вивчення існуючих ознак, зв'язків, функцій, відносин, рівнів організації об'єктів [1, с. 563].

Стосовно юридичної відповідальності типологія дає можливість отримати картину цього явища з урахуванням усіх або, принаймні, переважної більшості надзвичайно різноманітних її проявів.

Як відомо, за способом побудови типологія може бути емпіричною та теоретичною. Теоретична типологія передбачає побудову ідеальної моделі об'єкта, узагальнення виражених ознак, фіксацію принципів таксономічного опису множини досліджуваних об'єктів. Теоретична типологія спрямована на теоретичну реконструкцію найбільш суттєвих характеристик досліджуваної множини об'єктів і поєднує їх у понятті типу. На цій основі в межах множини може бути виділений певний об'єкт, який за низкою критеріїв розглядається як представник всієї множини об'єктів [2, с. 70-71].

На відміну від теоретичної, в основі емпіричної типології лежить кількісна обробка та узагальнення дослідних даних, фіксація стійких ознак подібності та відмінності, знайдених індуктивним шляхом, систематизація та інтерпретація отриманого матеріалу. При здійсненні типології проводиться виділення шляхом порівняння

специфічних рис кожного виду і кожного таксону (групи підпорядкованих об'єктів) більш високого порядку, виявлення спільних рис тих чи інших таксонів [3, с. 1344].

На нашу думку, у сфері юридичної відповідальності можуть бути застосовані обидва види типології. З одного боку ми маємо теоретичну конструкцію юридичної відповідальності і можемо виділити найбільш суттєві характеристики останньої. На підставі аналізу цих характеристик і виділення їх типологічних властивостей можна вже виділити і теоретичні типи юридичної відповідальності.

З іншого боку, ми маємо величезну емпіричну базу у вигляді масиву правових норм, якими регламентуються відносини юридичної відповідальності, що дає можливість використати емпіричну типологію. В цьому випадку, озброївшись, так би мовити, теоретичною конструкцією юридичної відповідальності ми перевіряємо законодавство на присутність ознак відповідної конструкції і, на підставі цього, виділяємо відповідні типи юридичної відповідальності.

Оскільки об'єктом типології юридичної відповідальності є явище, яке є елементом правової реальності і має досить чітко визначені межі, ми можемо використати два види типології для перевірки істинності наших тверджень. Якщо результати теоретичної типології значною мірою співпадуть, можна стверджувати про істинність результатів такої типології.

Отже, розпочнемо з типології теоретичної і першим питанням, на яке слід відповісти, є питання про характеристики юридичної відповідальності, які можуть виступати як типологічні.

Серед характеристик юридичної відповідальності можна виділити нормативно визначені характеристики та характеристики оціночні. До перших можна віднести характеристики суб'єктів відносин відповідальності, характеристики процедури застосування заходів відповідальності, зміст самих заходів відповідальності. До других можна віднести функції юридичної відповідальності.

Типологія за характеристиками суб'єктів відносин юридичної відповідальності може бути здійснена за двома підставами. По-перше, узявши за основу характеристики осіб, до яких застосовуються заходи юридичної відповідальності, можна виділити відповідальність індивідуальних суб'єктів і відповідальність колективних суб'єктів. По-друге, узявши за основу характер стосунків між сторонами відносин юридичної відповідальності, можна виділити юридичну відповідальність побудовану на юридичній рівноправності суб'єктів та юридичну відповідальність побудовану на юридичній нерівноправності суб'єктів.

Така типологія юридичної відповідальності має право на існування, але вона є малоінформативною стосовно до об'єкта типології. Так само малоінформативною буде типологія, що здійснена за характеристиками заходів юридичної відповідальності, в межах якої можна виділити юридичну відповідальність майнового, морального та організаційного характеру.

Але, найбільш цінною з точки зору інформативності, уявляється типологія за характеристиками процедур реалізації юридичної відповідальності.

Перш за все, можна виділити юридичну відповідальність побудовану на процедурах правозастосування і юридичну відповідальність побудовану без допомоги таких процедур.

У межах типології юридичної відповідальності побудованої на процедурах правозастосування, слід звернути увагу на кількість існуючих типів правозастосування. Відомо, що правозастосування є виключною прерогативою суб'єктів, які наділені державно-владними повноваженнями. Відтак одразу на думку спадають два найбільш поширених типи правозастосування: судове та адміністративне. У першому випадку в основі правозастосування знаходиться реалізація владних повноважень судами у формі правосуддя. У другому – реалізація владних повноважень суб'єктами виконавчої влади у формі адміністративних проваджень.

Але, ці два типи правозастосування охоплюють діяльність лише двох гілок влади, а саме судової та виконавчої. Правилам і процедурам такого правозастосування присвячено досить велику кількість законів та інших нормативно-правових актів. Але, окремі процедури правозастосування закріплені і на рівні конституційному, в тому числі в межах реалізації влади законодавчої. Це дає нам можливість зробити припущення про існування конституційного правозастосування в тому числі й такого, що стосується сфери юридичної відповідальності.

Таким чином, у межах правозастосовної юридичної відповідальності повинно існувати, принаймні три типи юридичної відповідальності в залежності від форми правозастосування: конституційна, судова та адміністративна. Нагадаємо, що тут йдеться тільки про типи юридичної відповідальності, а не про назви нормативних конструкцій юридичної відповідальності, що містяться у чинному законодавстві.

Юридична відповідальність не опосередкована процедурами правозастосування (автоматична відповідальність) має місце у тих випадках, коли міра відповідальності є абсолютно визначеною, суб'єкт відповідальності заздалегідь відомий і обов'язок зазнати певних обмежень виникає для нього безпосередньо із факту порушення зобов'язань або завдання шкоди.

Для того, щоб переконатись у коректності запропонованої теоретичної типології юридичної відповідальності, перейдемо до типології емпіричної і перевіримо отримані результати вже з використанням відповідної емпіричної бази, тобто чинного законодавства України. При цьому сконцентруємо увагу на відповідальності конституційного типу.

Розгляд цього типу юридичної відповідальності доцільно розпочати з аналізу положень Конституції України. Конституція України містить декілька положень, які дають можливість стверджувати про існування в її межах нормативних конструкцій юридичної відповідальності.

Специфікою цього типу відповідальності є те, що у кожному конкретному випадку його нормативні конструкції розраховані лише на суб'єктів одного виду, а процедура застосування заходів відповідальності не відрізняється від процедур правозастосування при реалізації владних повноважень не пов'язаних із застосуванням таких заходів.

З позицій суб'єктного складу відносин юридичної відповідальності в межах Конституції України можна виділити такі їх варіанти:

- Верховна Рада України – Президент України;
- Верховна Рада України – Кабінет Міністрів України;
- Верховна Рада України – Верховна Рада Автономної Республіки Крим;
- Верховна Рада України – Генеральний прокурор України;
- Президент України – Верховна Рада України;
- Президент України – Генеральний прокурор України;
- Президент України – голови місцевих державних адміністрацій;
- Вища Рада правосуддя – судді;
- Конституційний Суд України – суддя Конституційного суду України.

Відповідні нормативні конструкції юридичної відповідальності вписані у Конституції України з різним ступенем деталізації і частина з них уточнюється на рівні окремих законів. Розглянемо їх більш детально.

Пунктом 10 статті 85 Конституції України встановлено, що до повноважень Верховної Ради України належить усунення Президента України з поста в порядку особливої процедури (імпічменту), встановленому статтею 111 цієї Конституції.

Зазначена процедура є унікальною і розрахована лише на один випадок застосування. Статтею 111 Конституції України встановлено, що Президент України може бути усунений з поста Верховною Радою України в порядку імпічменту у разі вчинення ним державної зради або іншого злочину.

Питання про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту ініціюється більшістю від конституційного складу Верховної Ради України. Для проведення розслідування Верховна Рада України створює спеціальну тимчасову слідчу комісію, до складу якої включаються спеціальний прокурор і спеціальні слідчі. Висновки і пропозиції тимчасової слідчої комісії розглядаються на засіданні Верховної Ради України.

За наявності підстав Верховна Рада України не менш як двома третинами від її конституційного складу приймає рішення про звинувачення Президента України.

Рішення про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту приймається Верховною Радою України не менш як трьома чвертьми від її конституційного складу після перевірки справи Конституційним Судом України і отримання його висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про імпічмент та отримання висновку Верховного Суду про те, що діяння, в яких звинувачується Президент України, містять ознаки державної зради або іншого злочину.

Є цілком очевидним, що підставою відповідальності Президента України в порядку імпічменту є вчинення ним злочину, а мірою відповідальності є усунення з поста, що тягне за собою втрату статусу Президента України.

Пунктом 28 статті 85 Конституції України встановлено, що до повноважень Верховної Ради України належить також дострокове припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим за наявності висновку Конституційного Суду України про порушення нею Конституції України або законів України.

У цьому випадку підставою відповідальності Верховної Ради Автономної Республіки Крим є порушення нею Конституції України або законів України, а мірою відповідальності є дострокове припинення її повноважень.

Пунктом 25 статті 85 Конституції України встановлено, що до повноважень Верховної Ради України належить висловлення недовіри Генеральному прокуророві, що має наслідком його відставку з посади.

Тут використана цікава конструкція «висловлення недовіри, що має наслідком відставку з посади». Фактично висловлення недовіри виступає як міра відповідальності, яка конкретизується у його наслідках – відставці з посади. Але, Конституцією України не визначено, що може бути підставою висловлення недовіри Генеральному прокурору України. Не уточнюється це й у Законі України «Про прокуратуру».

Відповідно до Закону України «Про прокуратуру», посада Генерального прокурора України відноситься до адміністративних посад і частиною другою статті 42 цього Закону встановлено, що повноваження Генерального прокурора на адміністративній посаді припиняються в разі висловлення Верховною Радою України недовіри Генеральному прокурору, що має наслідком його відставку з цієї адміністративної посади. У частині четвертій цієї ж статті зазначено, що у разі припинення його повноважень на адміністративній посаді внаслідок висловлення Верховною Радою України недовіри Генеральному прокурору Верховна Рада України отримує від Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів висновок щодо виконання Генеральним прокурором України професійних обов'язків.

Логіка підказує, що зазначений висновок має бути отриманий до прийняття Верховною Радою України рішення про висловлення недовіри Генеральному прокурору, але не визначається жодного зв'язку цього висновку з рішенням Верховної Ради. Це свідчить про те, що висловлення недовіри Генеральному прокурору може розглядатись як міра відповідальності тільки в тому випадку, коли підставою для такої недовіри є порушення Генеральним прокурором закону, тобто його протиправна діяльність. Але, цілком можливою є ситуація, коли висловлення недовіри Генеральному прокурору буде здійснено з політичних мотивів, відтак це вже не можна буде розглядати як юридичну відповідальність.

Наступною конструкцією, яку слід розглянути з точки зору наявності у неї ознак юридичної відповідальності, є конструкція відповідальності Кабінету Міністрів України. Суто з юридичної точки зору ситуація тут ускладнена тим, що в Конституції України використано термін «відповідальність», але конструкції ретроспективної юридичної відповідальності вона значною мірою не відповідає.

Статтею 87 Конституції України встановлено, що Верховна Рада України за пропозицією Президента України або не менш як однієї третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України

може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та прийняти резолюцію недовіри Кабінету Міністрів України більшістю від конституційного складу Верховної Ради України.

На перший погляд тут є усі елементи нормативної конструкції юридичної відповідальності, але частина друга зазначеної статті містить норми, які дають підстави для сумніву у правильності такого твердження. Відповідно до цих норм, питання про відповідальність Кабінету Міністрів України не може розглядатися Верховною Радою України більше одного разу протягом однієї чергової сесії, а також протягом року після схвалення Програми діяльності Кабінету Міністрів України або протягом останньої сесії Верховної Ради України.

Це положення абсолютно чітко показує, що підставою для прийняття резолюції недовіри є, насамперед, результати практичної діяльності Кабінету Міністрів України, як вищого органу виконавчої влади в Україні. Відтак, можна констатувати, що висловлення резолюції недовіри уряду з боку Верховної Ради України не відноситься до заходів юридичної відповідальності.

Як і Верховна Рада України, Президент України також наділений повноваженнями щодо застосування заходів юридичної відповідальності. Так, статтею 106 Конституції України встановлено, що Президент України, поряд з іншими повноваженнями, припиняє повноваження Верховної Ради України у випадках, передбачених цією Конституцією. Такі випадки передбачені статтею 90, відповідно до якої Президент України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради України, якщо:

- 1) протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано коаліцію депутатських фракцій відповідно до статті 83 цієї Конституції;
- 2) протягом шістьдесяти днів після відставки Кабінету Міністрів України не сформовано персональний склад Кабінету Міністрів України;
- 3) протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися.

Рішення про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України приймається Президентом України після консультацій з Головою Верховної Ради України, його заступниками та головами депутатських фракцій у Верховній Раді України.

Підстави для прийняття Президентом відповідного рішення є абсолютно чітко визначеними і усі вони мають характер протиправних діянь, оскільки Конституцією встановлено безумовний обов'язок для Верховної Ради України вчинити у конкретні терміни відповідні дії, а саме розпочати пленарні засідання, сформувати коаліцію депутатських фракцій, сформувати персональний склад Кабінету Міністрів України. Невиконання цього обов'язку і є підставою застосування міри відповідальності у вигляді дострокового припинення повноважень Верховною Радою України.

Ще одним проявом відносин юридичної відповідальності є відносини Президента України з головами місцевих державних адміністрацій, яким недовіру висловили відповідні обласні чи районні державні адміністрації.

Статтею 118 Конституції України встановлено, що обласна чи районна рада може висловити недовіру голові відповідної місцевої державної адміністрації, на підставі чого Президент України приймає рішення і дає обґрунтовану відповідь. Якщо недовіру голові районної чи обласної державної адміністрації висловили дві третини депутатів від складу відповідної ради, Президент України приймає рішення про відставку голови місцевої державної адміністрації.

Але, статтею 9 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» встановлено, що повноваження голів місцевих державних адміністрацій припиняються Президентом України у разі:

- 1) порушення ними Конституції України і законів України;
- 2) втрати громадянства, виявлення факту подвійного громадянства;
- 3) визнання судом недієздатними;
- 4) виїзду на проживання в іншу країну;
- 5) набрання законної сили обвинувальним вироком суду;
- 6) порушення вимог несумісності;
- 7) висловлення недовіри двома третинами від складу відповідної ради;
- 8) подання заяви про звільнення з посади за власним бажанням.

Перші шість пунктів з наведеного переліку за своїм змістом є протиправними діями і стосовно них припинення повноважень голів місцевих державних адміністрацій є мірою юридичної відповідальності.

В останньому випадку, очевидно, відносин юридичної відповідальності немає, а описана у п. 8 ситуація є неоднозначною, хоча саме вона передбачена Конституцією України. Тут знову слід констатувати, що висловлення недовіри може мати як політичні, так і юридичні мотиви, причому тільки в останньому випадку можна йти про юридичну відповідальність.

Аналіз наведених вище конструкцій юридичної відповідальності показує, що майже усі вони є проявами так званої «системи стримувань і противаг» і мають спільні ознаки. Зокрема, практично у всіх них є лише один суб'єкт відповідальності (парламент, президент, генеральний прокурор) або суб'єкти одного виду (місцеві державні адміністрації); міра юридичної відповідальності є абсолютно визначеною і однозначно пов'язана із втратою суб'єктом відповідальності правового статусу (дострокове припинення повноважень або звільнення з посади); процедура застосування відповідної міри відповідальності є унікальною для кожної конструкції.

Вище нами був виділений ще один прояв відносин, щодо яких можна зробити припущення про їх належність до конституційного типу юридичної відповідальності. Це відносини між Вищою радою правосуддя та суддями.

Відповідно до статті 131 Конституції України, в Україні діє Вища рада правосуддя, яка, поряд з іншими повноваженнями, ухвалює рішення стосовно порушення суддею чи прокурором вимог щодо несумісності, а також ухвалює рішення про звільнення судді з посади. Хоча тут однозначно мають місце відносини юридичної

відповідальності, відповідні процедури визначені в інших законах, а їх ознаки не дають можливість вважати відповідні конструкції юридичною відповідальністю конституційного типу.

Хоча ми назвали розглянуті вище нормативні конструкції юридичної відповідальності відповідальністю конституційного типу, у чинному законодавстві існують схожі конструкції юридичної відповідальності, про які не згадується у Конституції України. Перш за все, це стосується відносин юридичної відповідальності у відносинах між органами місцевого самоврядування.

Так, відповідно до частини другої статті 75 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», територіальна громада у будь-який час може достроково припинити повноваження органів та посадових осіб місцевого самоврядування, якщо вони порушують Конституцію або закони України, обмежують права і свободи громадян, не забезпечують здійснення наданих їм законом повноважень.

Статтею 78 визначені ознаки протиправних діянь, які є підставами дострокового припинення повноважень відповідних рад. Зокрема, повноваження сільської, селищної, міської, районної в місті, районної, обласної ради можуть бути достроково припинені у випадках: 1) якщо рада прийняла рішення з порушенням Конституції України, цього та інших законів, прав і свобод громадян, ігноруючи при цьому вимоги компетентних органів про приведення цих рішень у відповідність із законом; 2) якщо сесії ради не проводяться без поважних причин у строки, встановлені цим Законом, або рада не вирішує питань, віднесених до її відання.

Повноваження сільської, селищної, міської, районної в місті ради за наявності зазначених підстав можуть бути припинені достроково за рішенням місцевого референдуму. Порядок проведення місцевого референдуму щодо дострокового припинення повноважень ради визначається законом про місцеві референдуми.

Питання про дострокове припинення повноважень сільської, селищної, міської, районної в місті ради за рішенням місцевого референдуму може бути порушене сільським, селищним, міським головою, а також не менш як однією десятою частиною громадян, що проживають на відповідній території і мають право голосу.

Слід зазначити, що це є не єдиним способом притягнення місцевих рад до юридичної відповідальності. Частиною четвертої статті 78 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» також встановлено, що за наявності підстав, передбачених пунктами 1, 2 частини першої цієї статті, рішення суду про визнання актів ради незаконними, висновків відповідного комітету Верховної Ради України Рада України може призначити позачергові вибори сільської, селищної, міської, районної у місті, районної, обласної ради. Питання про призначення Верховною Радою України позачергових виборів сільської, селищної, міської, районної у місті, районної, обласної ради може порушуватись перед Верховною Радою України сільським, селищним, міським головою, головою обласної, Київської, Севастопольської міської державної адміністрації.

Іншими словами, для дострокового припинення повноважень місцевих рад у разі здійснення ними протиправних діянь, передбачено дві процедури: через місцевий референдум і через звернення до Верховної Ради України.

Але, як і для розглянутих вище конструкцій відповідальності конституційного типу для вищих органів влади держави чи вищих посадових осіб, для конструкцій відповідальності на рівні місцевого самоврядування також властиві елементи системи стримувань і противаг.

Як, наприклад, сільській, селищній чи міській голові може ініціювати дострокове припинення повноважень відповідної ради, так і рада може ініціювати дострокове припинення повноважень відповідного голови. Відповідно до частини другої статті 79 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», повноваження сільського, селищного, міського голови можуть бути також достроково припинені, якщо він порушує Конституцію або закони України, права і свободи громадян, не забезпечує здійснення наданих йому повноважень.

Цією ж статтею встановлено, що повноваження сільського, селищного, міського голови за наявності підстав, передбачених абзацом першим частини другої цієї статті, можуть бути припинені достроково за рішенням місцевого референдуму або за рішенням відповідної ради, прийнятим шляхом таємного голосування не менш як двома третинами голосів депутатів від загального складу ради. Порядок проведення місцевого референдуму щодо дострокового припинення повноважень сільського, селищного, міського голови визначається законом про місцеві референдуми. Рішення про проведення місцевого референдуму щодо дострокового припинення повноважень сільського, селищного, міського голови приймається сільською, селищною, міською радою як за власною ініціативою, так і на вимогу не менш як однієї десятої частини громадян, що проживають на відповідній території і мають право голосу.

Крім того, частиною дев'ятою цієї ж статті визначено, що за наявності рішень суду про визнання розпоряджень чи дій сільського, селищного, міського голови незаконними, висновків відповідного комітету Верховної Ради України Рада України може призначити позачергові вибори сільського, селищного, міського голови. Питання про призначення Верховною Радою України позачергових виборів сільського, селищного, міського голови може порушуватись перед Верховною Радою України відповідною сільською, селищною, міською радою, головою обласної, Київської, Севастопольської міської державної адміністрації.

Аналогічним чином реалізується і відповідальність старост. Відповідно до частини другої статті 79-1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», повноваження старости можуть бути достроково припинені за рішенням сільської, селищної, міської ради, якщо він порушує Конституцію або закони України, права і свободи громадян, не забезпечує здійснення наданих йому повноважень. Рішення про дострокове припинення повноважень старости рада приймає таємним або відкритим голосуванням більшістю голосів від загального складу ради.

Як можна побачити, в усіх розглянутих конструкціях мають місце ознаки, сформульовані для юридичної відповідальності конституційного типу: і тільки один вид суб'єкта відповідальності, і тільки один вид міри відповідальності у вигляді дострокового припинення повноважень, і унікальна процедура застосування відповідної міри відповідальності.

З огляду на це, нормативні конструкції відповідальності органів місцевого самоврядування та їх окремих посадових осіб можна віднести до юридичної відповідальності конституційного типу.

Таким чином, використання методів теоретичної і емпіричної типології підтверджує існування юридичної відповідальності конституційного типу, нормативні конструкції якої містяться як в Конституції України, так і в інших законах, зокрема у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні». З урахуванням цього, було б корисним дослідити у відповідний спосіб решту типів юридичної відповідальності, а саме судового, адміністративного та автоматичного.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большая советская энциклопедия / Гл. ред. А. М. Прохоров. – Третье изд. – М. : Совет. энцикл., 1976. – Т. 25 : Струнино-Тихорецк. – 600 с.
2. Новая философская энциклопедия : в 4 т. / Ин-т философии РАН, Нац. обществ.-науч. фонд ; пред. науч.-ред. совета В. С. Степин. – М. : Мысль, 2010. – Т. IV. – 736 с.
3. Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. – Изд. четвертое, испр. и доп. – М. : Совет. энцикл., 1989. – 1682 с.
4. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
5. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.

УДК 342.736(477)

ЗВЕРНЕННЯ ГРОМАДЯН ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

Стародубцев А. А.,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри державно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Анотація: у статті розглянуто звернення громадян та найважливіші акти, що регулюють правовідносини цієї сфери; проаналізовано рівень практичної реалізації громадянами України наданого їм законодавством права вносити в органи державної влади пропозиції; охарактеризовано поняття «звернення громадян», їх загальні ознаки, особливості та специфіку; визначено права громадян на звернення.

Ключові слова: звернення громадян, правовий захист, Закон України, конституційне право, діяльність, державна служба.

Аннотация: в статье рассмотрены обращения граждан и важнейшие акты, регулирующие правоотношения этой сферы; проанализирован уровень практической реализации гражданами Украины предоставленного им законодательством права вносить в органы государственной власти предложения; охарактеризовано понятие «обращения граждан», их общие признаки, особенности и специфика; определены права граждан на обращение.

Ключевые слова: обращения граждан, правовая защита, Закон Украины, конституционное право, деятельность, государственная служба.

Annotation: the article discusses the major appeals of citizens and regulating legal relations in this field; the level of practical realization of the citizens of Ukraine allocated to them by law the right to make a proposal public authorities; describes the concept of «citizens» appeals, their common features and specific features; certain rights to appeal.

Key words: appeals, legal protection, the Law of Ukraine, constitutional law, activities, public service.

Зі становленням незалежної України як демократичної, соціальної, правової держави стало можливим акцентування уваги влади на проблемах людини та забезпеченні її прав і свобод. У статті 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [1].

Основним показником демократичності держави є рівень правового захисту прав і свобод людини і громадянина. У демократичній, правовій державі, право особи, закріплене належним чином, забезпечується всією повнотою влади.

Конституція України гарантує всім право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь, у встановлений законом строк [1].

У контексті розвитку конституційних положень діє ціла низка нормативних актів, які регламентують ці питання. По-перше, це Закон України «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 року [2], Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про звернення громадян щодо електронного звернення та електронної петиції» від 02 липня 2015 року [3].

02 липня 2015 р. Верховна Рада прийняла зміни до ст. 5 Закону України «Про звернення громадян» у якій